



ڈاکٹر اے۔ آر داؤد

اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ بلوچی، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

عبدالرازق

لیکچرار، شعبہ پاکستانی زبانیں، نمل اسلام آباد

محمد صادق (صادق صبا)

اسسٹنٹ پروفیسر، انسٹیٹیوٹ آف بلوچی لینگویج اینڈ کلچر، جامعہ تربت

مبارک قاضی ء شاعری ء چاگردی نگد

Dr. A-R Daad

Assistant Professor, Department of Balochi, University of Balochistan, Quetta.

Abdul Raziq*

Lecturer, Department of Pakistani Languages, NUML, Islamabad.

Muhammad Sadiq (Sadiq Saba)

Assistant Professor, Institute of Balochi Language and Culture, University of Turbat.

*Corresponding Author: araziq@numl.edu.pk

Ecocriticism in Mubarik Qazi's Poetry

This abstract explores the theme of ecocriticism in the poetry of Mubarik Qazi. Qazi's poetry engages deeply with the natural world, reflecting on humanity's relationship with the environment. Through an ecocritical lens, his poetry examines the ecological concerns of our time, including environmental degradation, climate change, and the loss of biodiversity. Qazi's poetry often evokes landscapes, flora, and fauna, serving as a poignant commentary on humanity's impact on nature. By intertwining themes of nature and human experience, Qazi's poetry invites readers to reflect on their connection to the environment and the urgent need for ecological stewardship. This

abstract provides a glimpse into the rich tapestry of ecological motifs present in Qazi's poetry, highlighting the significance of his poetry within the context of contemporary ecocritical literature.

Key Words: *Ecocriticism, Mubarik Qazi, poetry, natural world, environmental concerns, humanity's impact, ecological stewardship, nature and human experience, contemporary literature.*

چاگر دی نگد نوکیں نگدی دبستانے، اے آنکد نہ انت کہ شاعر زندان ء جاروال ء دیم ء کنت ء شعر ء سرء گپ کنت۔ اردو ء ہم دینگا ایشی ء سرء ہسابی چار کتاب نویگ بوتگ، بلکین انگریزی لبزانک ء ہم ایشی ء رپتار چونہ انت چو کہ ساختیات ء پد ساختیات، پد نوکی نیگ انت۔ دومی گپ ایش انت کہ اے نگدی دبستان ء ہادر ایں گپ زرتگ انت کہ اے دگہ دبستاناں یل داتگ انت۔

ہر دبستانے ء سائنسی ء شہزانتی لیکہ بے ہم بیت۔ چاگر دی نگد ء شہزانتی پڑدر ایش انت کہ چاگر دوستی ودی کنگ بہ بیت۔ چاگر دء ابرم ء ر کینگ ء پھازگ ء جھد گیشن کنگ بہ بیت۔ انگریزی ء ایشی ء Ecocriticism گوش انت ء اردو ء ماحولیاتی نگد ء نام ء زانگ بیت۔ من ایشی ء ر چاگر دی نگد ء نام داتگ۔

چاگر دء باز مانا بوت کن انت، پر چا کہ چاگر دء ما باز بر ء چپ ء چاگر دء، نزیگ ء گور، سوسائٹی ء معاشرہ ء مانا ء ہم کار مرد کیں۔ بلے چاگر دء ہم کسانیں لبزے نہ انت۔ چپ ء چاگر دء بازیں چیزے ہوار بیت۔ راجمان ء رنگیں ہم گلابندے ہست کہ یہ معاشرہ، سماج، سوسائٹی ء مانا ء کار مرد بیت۔ من چاگر دء پیمیشکا گچین کرتگ کہ عربی ء لبز ماحول ء گوں نزیگ انت۔ ماحول ء عربی مانا چپ ء چاگر دء انت۔ پد ء انگریزی ء ایکالوجی (Ecology) ء اینو ازمٹ (Environment) دو نیماں یکیں مانا ء بزانت ء گوشتگ بیت۔ لاطینی زبان ء Enviro ء مانا ہم نزیگ ء گور انت۔^(۱) پیمیشکا من ایکو کریٹی سسزم ء ر چاگر دی نگد کرتگ۔

انگریزی ء پے چاگر دء دو لبز کار مرد بیت بلے دو نیماں مانا ء ر دء مز نہیں دگری بے ہست۔ ایشانی دگری ایش انت کہ ایکالوجی (Ecology) ء ر دء جناورانی وت ماوتی نزیکی ء سیالی ء سرء گپ کنگ بیت۔ اے چارگ بیت ایشانی نزیکی ء نند ء پاد ابرم یاوت ماوت ء چون انت۔ وھدے کہ انو ازمٹ ابرم ء زانگ ء پیمیشکا انت۔ بزائ زندان ء بدل ء ابرم، ء آئی ء بھر ء بھرشتاں ارزشت دیگ بیت۔^(۲)

بچار ما ء شادرائیناں وتی سزگیں زید ء چکدگ، کوہ ء دگ، چنچو گندیگ ء سئل کرتگ انت۔ ہمود ء نندیں ہمود ء وتی درائیں گندھاں رنچیں۔ نزائیں ایشی ء آسریجی بیت۔ من ء مبارک ء "درآمد" لپہ ء اے بھریات کیت:

ولایتاں چہ گراب کاینٹ

گھین انت دیبی زرے گوں ٹیلاں

ہر اب ء کریاب بیت پدی زر

منی وڑے موتک کاریت باتیل

شمار پدات کہ ہمے ٹیلاں رنچک ء باریں چنچو ماہیگ ء مد گال لڈ اتگ ء دگہ دیے رہنگ انت۔ دومی ہمے
مشین ء انجلانی شور ء کوکار ء ماہیگانی چنچو نسل زیان بوٹگ۔ مرچی بچار پہ ورگ ء کو لگر ہم ارزانی ء نہ رسیت۔ پالوار و
درمانی نہ گواہیت۔ مئے پیریناں و باریں چہ کدیگ ء زاتنگ کہ نوبتے کیت ہما ماہیگ کہ پیسے گند کنگ بوٹگ انت
، کیت روچے ہما اون نہ رسیت۔

چہ کر ء پھکیں ماہیگ ء

سر منی کپتنگ ٹنٹ ء بولاء

اے رنگ ء کہ گجو جنگ بیت مبارک لاچار بیت کہ چو بگوش ایت:

چہ درابو جیگ کاینٹ مئے زرے کٹ ء برنت

تیاب ء نند وکاں، بلے نیست وردن ء ماھی من ء

مردمانی ہیال انت کہ ابرم کہ گوں مازور کی کنت ماواں گوں ابرم ء بہ کنیں، بلے من اے گپ ء مٹوک

نیاں۔ تو کہ ابرم ء گوں زور کی کن ءے گڈا آسر ء ہم بہ گند کہ مارا چنچو نکس ء تاوان دانگ ءے۔

من لوٹاں یک برے سرجم ء ایلو کرٹی سسزم یا چاگردی نگد ء بارو ء من ء گپ کیناں داں ایشی ء سرجمیں

بالادہ گیشق ایت ء سھرا بہ بیت۔

نوزدی کرن ء نیامی دور ء ایکا لوجی گالبند دیم ء انگلگ۔ گوش انت کہ اے گالبند جر من زند زانتی (حیاتاتی)

ء زانکار ارنسٹ ہیکل (Ernest Hicel (1834-1919) ء دیم ء اورنگین انت۔ اولی رند ء ہائی ء ۱۸۶۹ ء دیم

ء آورنگ۔ رند ء زانکاراں اے گالبند ء وتی رنگ ء مانا نگ۔ چو کہ فریڈرک (Frederick 1818-1895) ء

ایکا لوجی ء یک دگے ء سانسس گوشنگ۔ ہمے رنگ ء ایلی (Allee) ء ایکا لوجی ء گالبند (۱۹۳۹) ء جوانیں مانایے ء

کارمدرنگ۔ آئی ء گوشنگ ہمے بیٹگ کہ اے ہما سانسس انت کہ سھد ارانی (جناورانی) چاگرد ء اندری نزیکی ء سیالی ء

بیان کنت۔ (۳)

ہرچ رنگیں نگدی دبستانے بہ بیت آئی ء بنداتی رنگ یاو شہزانتی ء تب زانتی ء بیت یاچاگرد زانتی ء اے دگہ زانتاں چہ دیم ء کیت۔ آتب زانتی نگدی بیت کہ مار کسی نگد، یا ساختیاتی نگد، ہمے رنگ ء چاگردی نگد انت کہ ایثی ء پڑوری کتہ ہمیش انت کہ چاگرد چون پھاژگ ء تراژگ بیت۔ انسان ء اگاں اے دنیا ء چہ درائیں مھلوک ء جنوا نتر گوشنگ بیت، گڈا اے درچک ء جنگل، کور ء دریا، مرگ ء سھدار کہ ہست انت اشاں پرچاڈالچار کنگ بیت۔ اشاں ہم باید انسان ء پیم ء چارگ ء ارزشت دیگ بہ بیت۔ اولس ء چاگرد زانتی (ماحولیاتی) ء رد ء ہمے گپ دیم ء آرگ بوتگ کہ اے زمین ء سر ء ہمنچو ہک ء آزائی کہ انسان ء دیگ بوتگ باید ابرم ء کدرت ء ہم ہمے رنگ ء دیگ بہ بیت۔

من کہ چیزے سر پدیگ ء یاں آ ہمیش انت کہ چاگردی نگد اوڈلی نگدی دبستان انت کہ انسان ء بدل ء ابرم ء وتی سرھال ء بنگپ کنت، ہمانی ء درشان کنت۔ راستی ہم ہمیش انت کہ چاگردی نگد، انسان، جنس، انسانی جوزہ ء مارشت، اے دگہ چاگردی جیڑھانی بدل ء زمین، چاگرد، ابرم ء ارزشت دنت۔ چہمیشکا اے نگد چہ آدگہ نگدی دبستاناں گستا ء یکتا بیت۔

نوں من چاگرد زانتی ء رد ء چاگردی نگد ء نیمگ ء روگ لوٹاں۔ انچو کہ من تراپیش ء گوشٹ ایثی ء بندات چہ چاگرد زانتی (ماحولیات) ء بیت کہ ابرم ء کدرت ء ہم ہمے رنگ ء ارزشت دیگ بہ بیت کہ انسان ء دیگ بوتگ۔ ابرم ء ہست بوگ انسان ء ہستاکلی انت۔ باید اے نیمگ ء دلگوش دیگ بہ بیت۔

روایر نند ء چاگرد ء لبزانک ء چار ء چکاسگ ء بندات چہ Deep Ecology ء بیت۔ چاگرد زانتی ء شہزانتی (فلسفہ) انسان دوستی (Humanism) ء بامردی ء وت مستری ء بگیر ء دیم ء اٹنگ۔ اے مزن منی ء کوشنیں تب کہ اے دنیا ء کچینی ساھدار انسان انت، اے ایثی ء نہ من آیت کہ ایوک انسان ہرچی انت۔ اے دگہ ساھدار ء مھلوک کہ ہست انت، آ ہم مزن انت۔^(۴)

نوں اے گپ ہم دیما کیت کہ درائیں نیکراہ انسان ء اشرف المخلوقات گوش ایت، گڈا چریشی چاگردی نگد گوں نیکراہ ء جنگے زیرگ ء نہ انت؟ اناں۔ بٹلی جیڑہ اے ہیال ء گیشینگ انت، گیشوار انت۔ اشرف ء ماناشرپ داتگیں انت۔ انسان ء ہوش ء زانت، پگر ء سنا دیگ بیتگ، ء چندیں دگہ پت ء ساٹا ہم آئی ء بنگگ بوتگ۔

انسان ء بارو ہمنچو کہ گپ انت دراہ انسان ء وتی ٹہیننگین انت۔ ماہمے گپانی پد ء تیوگیں گیدی ء چارگ ء چکاسگ ء ایں۔ چریشی اے دگہ چیز مارا ایب دار گندگ ء کاینت بزاں انسان ء دیم ء اے دگہ مھلوک ہچے اول نہ انت۔ درائیں مھلوک ء یک زبانی بیت۔ جنادورے بیت کہ سھدارے، مرگے بیت کہ درچکے، دراہ مئے دوستی ء نا

دوستی ۽ سرء و نشان ۽ دگر ان ہم بنت۔ ایشی ۽ مانا ہمیش انت کہ آیانی گور ۽ جوزہ ۽ مارشت ہم هست، زبان ہم، ماوتی لوگی دانتھیں سھد ارانی زبان ۽ جوزہاں ہم سر پد بہ ایں۔ اگاں انسان اے دگہ سھد ارانی زبان ۽ سر پد نہ بیت اے ۽ انسان ۽ میار انت نہ کہ آیانی کرانہ انت۔ انسان ۽ کہ اشرف المخلوقات گوشتک بوتگ گڈ ایشی ۽ مانا انت انسان درائیں مھلوک ۽ پانپاہ ۽ گاڑین انت۔^(۵)

اے ردد ۽ مبارک ۽ شعرے کہ:

چو مکن بلبل ۽ نہ سگیت دل

باگ ۽ پٹاں چگل مدئے انچو

بلکیں اے شیر و چاگردی زندمان ۽ ابرم ۽ جھگیری ۽ مسالے بوت کنت کہ ایوک انسان مزن نہ انت، درد ۽ گم ایوک آئی ۽ میراں نہ انت۔ جوزہ ۽ مارشت، هر رنگیں سھد ارے بہ بیت، گوں آئی ہم هست انت، ایوک سما کنگ لوٹ ایت:

درد تہنا گوں بنی آدم ۽ بندوک نہ انت

دور یک شاتلے پر یاد ۽ انت اندازہ جنگ

منی هیال ۽ شانوں سر پد بوت ات کہ چاگردی نگد ۽ پیش سانس ۽ زانکار ۽ چاگردی شھزانتاں کہ ابرم ۽ کدرت، اے دگہ سھد ارانی بارو ۽ گپ جنگ ات کہ سھد ارانی نہ ایوک رکنگ ۽ کار دیما برگ بہ بیت، بلکیں ابرم ۽ انچو سما کنگ بہ بیت کہ اے آیانی دنگ ۽ مھرم انت۔ ہمے چاگرد ۽ رکنگ ۽ زندگ دارگ ۽ گالبند ۽ Deep Ecology گوشتک بیت۔ اے گالبند ۽ اولسر ۽ نارو ۽ یجین شھزانت آرن نائس (Arne Naess) ۽ ۱۹۷۲ء ۽ دیم ۽ آورتگ ۽ ہمے گپ ۽ سر ۽ زور داتگ کہ نہ ایوک ماراوتی چاگرد پھاڑگی انت بلکیں پہ آئی ۽ چد ۽ گیشن جھد کنگی انت۔ آرن نائس وتی شھزانتیں سنگت جارج سشنز (George Sessions) ۽ گوں ہوار بوتگ ۽ چاگردی شھزانتی ۽ را یک جنزے ۽ درو شم دیگ ۽ ردد ۽ ہشت لوٹ ۽ رھند ٹھینتگ انت۔^(۶)

چہ اشال یک ۽ دو چوشیں گپ ات انت۔ دانکہ انسان لاچار نہ بیت نباید ابرم ۽ نکس بدنت۔ لپکی بدلی ۽ لوٹ، باید زند ۽ جو اتر کنگ بہ بیت، ۽ برزیں سیمسراں سر کنگ بہ بیت نہ کہ ایوک زند ۽ کیلو ۽ بستار دیگ بہ بیت۔

نوں بیات چاگردی نگد ۽ دور ۽ آئی ۽ لوٹانی نیگ ۽ رویں کہ ایشی ۽ بند ات کدی بوتگ۔

چاگردی نگد انسان ۽ ریدگ ۽ ابرم ۽ نیام ۽ نزیکی ۽ سیالی ۽ رھنداں تپاسگ ۽ کار ۽ کنت۔ یکے ۽ مستری ۽

مذنی و بدل و درائینی برابری و اذت و گپ و کنت۔^(۷)

چاگر دی نگد و دیم و آرگ و چاگر دی زانکار، سانس و زانکارانی بھر و منت گین انت۔ بلے لبرزانک و رد و اولی مردم و لیم و نیکرٹ (William Rueckert) انت کہ ۱۹۷۶ و توی نبشتانک لبرزانک و چاگر دی نگد و چاگر دی نگد و کت کاری (Literature and Ecology An Experiment in Ecocriticism) و نبشتانک کنت بلے ایٹی و دیم و توی ۱۹۹۰ و چہ امریکہ و بیت۔^(۸)

ولیم و نیکرٹ و گپ اے رنگین ات انت:

1- لبرزانک و چاگر دی درانگازی چون بوٹگ۔ چون ابرم و ندرگ، کوہ، کور و دریا، جمبر، مرگ و سھدر، شاعری و فکشن و تہ و چون پیش دارگ بوٹگ انت۔

2- ابرم چون ترسانکیانی دیمپان انت، ایٹی و را چون درشان کنگ بوٹگ۔ سل و گھنگین (آلودہ) چاگر دی انسان و دراه جانی و سر و چون سان و ننگ اشنگ انت، لبرزانک و تہ و ایٹی و چون گوٹگ بوٹگ۔

3- ابرم و پھاژگ و، انسان و اگدہ و ساچھنکاراں کر دے پیش دانشگ یاوت و دور دانشگ۔^(۹)

چاگر دی جنز و بندات ۱۹۶۰ و دہک و چہ رچل کیرسن و کتاب ساملنٹ سپرنگ ، Silent

Spring(1962) و چہ بیت۔^(۱۰)

اے دور و شرگدر ساملنٹ سپرنگ و گیاں و تی بنلا و جوڑ کن انت و لبرزانک و نوکیں لوٹانی گپ و کن

انت۔ پیسر و بزاں اولی دور و اے دراه شرگدر انت۔

1990 و پد چندیں شرگدر دیم و کیت و اے نگد و بستانے و بستار و گپت۔ لارنس بھول و جون تھن بیت و

اے رد و نام گرگ کرزانت۔

20 جون ۱۹۹۲ و چاگر دی نگد و رد و گلے جوڑ کنگ بیت کہ آئی و ASLE گوٹگ بیت۔^(۱۱) ایٹی و سر جمیں مانا انت

(Association for the studies Literature and Environment) پد و اشال ISLE و نام و

Inter disciplinary studies in Literature and Environment تاکبندے ہم دیم و

آورتگ۔^(۱۲) چونناھا اشی و بندات گوٹگین کرن و ہشتمی دہک و بیت۔ بلے اشی و دیم و آیک و وھدپہ اشال اینچو سازگار

نہ ات پرچاکہ میاں استمانی رد و سیاسی جاور دگہ رنگے و ات انت۔

دومی دنیا و نامداریں زانکار و کواس لبرزانک و نگد و نوک رنگی، زبان زانقی و تھیوری و جنینانی لبرزانک و

نوک آباد کاری و نیمگ و دلگوش ات آنت۔ اشال چوشین مزین نامے نہ رسنگ ات کہ جھانی ردء اشانی جھگیری ء بکت۔ دومی ایش ات کہ چاگردی نگدء ہما درائیں ٹیکنالوجی ء کار جانی (صنعتی) راہبندء سرء کچہ چینی کرنگ کہ ابرم ء چاگرد ء گہینگ ء ات آنت، نکس دیگ ء ات آنت۔ زرداری (سرمایہ داری) راہبند ہمیشانی منتوار ات، پدمیشکا اے نگدی دبستان ء زیت دیم ء آئیگ ء موہ نہ رسنگ ات۔^(۱۲)

من کہ یک چیزے سر پد باں آ ایش ات کہ ماں اے کا زماں ایوک انسان ء ہا کمی مد بیت، ہمنچو سھدار، لیگ ء پستانک، دوپاد، کہ ہست انت درائیں یکیں چم ء چارگ بہ بیت۔

چاگردی نگد ء وتی بستار ء مٹاریگ ء کم ء باز بیست سال جنگ۔ چوناہا اے نگدی دبستان چہ برطانیہ ء امریکہ ء دیم ء نہ شنگ۔ اے یک تھیوری ء گہینگ وانشت ء یک راہبندے۔ جنس، بن دپتر، زبان ء بدل ء زمین ء وتی بنجاہ گوشت ء چاگرد ء وتی ہنشت لیک ایت۔

نوں کمیں اشی ء مازانگ ء جھد کنیں کہ اے نگد ء ردء ابرم ء زند ء درشانگ ء چنچو راہبند آنت، ء چوین آنت۔

اولی چیز ہمیش انت لہزانک ء تہ ء ابرم چون پیش دارگ بوتگ کسے ء ہک ء آزانی شزرگ ء پنگ نہ بوتگ۔ اے نگد شاعر ء نگد کار ء زند ء ہم ڈالچار نہ کنت کہ آئی ء زند چنچو چہ ابرم ء اسر مند بوتگ۔ شھر ء بدل ء یا شھری زند ء بدل ء گیابان ء کوچگی زند ء ریدگ ء چنچو گلا ء ساڑانگ بوتگ۔ اے ایوک ابرم ء ندرہ کشی نہ انت بلکیں ایشی ء ہم چارابت کہ لہزانک ء تہ ء چاگردی جیڑہ چون دیم ء آرگ بوتگ انت۔ چاگرد ء تباہ کاریانی نشان زد کنگ کہ آیاں چو سر جھیں کا زماں ء گیدی ترس ء دیمپان کرنگ۔

لہزانک ء لوٹ ہما انت کہ چاگردینگ آنت۔ انسان ء ریدگ ء ابرمی زند ء نیام ء دگری ء تپاوت نیست، اے ہم پیش دارگی ء درشانگی انت کہ انسان سر جھیں دنیا ء وتی دست ء آرگ ء پہ ابرم ء چنچو نکس ء تاوان دیگ ء انت، اے ہم درشانگی انت۔

چوناہا چاگردی نگد ء تہ ء ابرم ء کدرت ء بنگپ باز رنگ ء گوٹنگ ء درشانگ بیت، بلے اشانی (چاگردی شرگداری) شرگدراں چندیں گپ ہم جگ چو کہ جوزف میکر (joseph meeker) نبیشنگ کنت، انسان زمین ء سرء اولی مھلوک انت کہ لہزانک نبیشنگ کنت۔ اگال لہزانک نویگ انسان ء یکتائیں سپتے گڈ انسان تہ ء میل، ابرم ء چاگرد ء سرء آئی ء نکش ء سان ہم ایمانداریں پولکاری رنگ ء بہ بیت داں اے زانگ بہ بیت آ انسان ء مانگ (بقاء) ء

دیرونی لہزائیکہ کر دچی انت۔ (اگاں کر دئے ہست) ء اے ہم بگوش ایت کہ اے دگہ چیزانی ہواری ء چپ ء
چاگرد ء دنیا ء انسان ء نژیکی ء سیالی کجام رنگیں پگر ء ستایاں دیم ء کاریت۔ ابرم ء گچین ء مانگ ء اے ناتر سیں جاورانی تہ ء
لہزائیکہ مئے ہست ء مانگ ء پچہ چونیں کر دے پیلو کنت، یا مارا نیست کنت۔^(۱۳)

چاگردی نگد ء اے سہیں جستانی آتراپ ء ہمنچو شعر ء لہزائیکہ کہ دیم ء کیت ما آیاں چاگردی نگد ء رم ء
شمار کنیں۔ اولی ء ہمیش انت کہ لہزائیکہ ء رھند ہما انت کہ چاگرد (ماحولیات) نگی انت۔ دومی ہے کہ انسان ء
رہیدگ ء کدرتی دنیا ء نیام ء ہج رنگیں تپاوت نیست۔ سہی ہے کہ انسان ء اے دنیا ء انگیر ء دزگیر کنگ ء واہگ ء اشی ء
آدروہ اتگ ء بر باد کرتگ، نوں انسان وت ہم تر سے ء دیمپان انت۔

چاگردی نگد ء جٹی لیکہ ایش انت، کہ ہر چیز گوں دومی ء جڑ اتگ ء ہوار انت۔

چاگردی نگد ء سبزیں نگد ہم گوش انت بلکیں "لورنس ہائل جو نتھن بیٹ ء اشی ء را

Environmental Criticism ء نام داتگ۔^(۱۴)

اشی ء چاگردی شعر رھند (شعریات) ہم گوش انت۔ بندر ء سانسنی تب ء نگدے بوٹگ کہ زیت رھیدگی، سیاسی ء
گھگیری تب ء گوں ہوار کپتگ۔^(۱۵)

ابرم ء چونیں ہم بنگے بہ بیت، اے بلے ہر ہوری انت کہ انسان ایوک مزن نہ انت۔ کور ء دریا، مرگ ء
درچک، ہرچ کہ سھدارے ہست آیاں ہم یک بستار ء ارزشتے ہست۔ آہم چیزاں انچو سماکن انت کہ انسان
کنت۔ انسان اگاں ہمنچو زوراکی گوں ابرم ء کنت یا ہر چیز ء و لگوج کنگ بہ لوٹیت بزاں وت ء و لگوج کنگ ء انت۔
دومی ایش کہ اے ابرم ء ایوک بیانے نہ انت بلکیں چہ کرناں پیدا کیں ہے گپ کہ انسان ہاکم انت، ہمیشی ء رد
کنت۔ اے دگہ سھداراں ارزشت دیگ بندر ء "چاگردی مردم گری Land Ethic" انت۔ ایلڈ و لیو پولڈ
(Aldo Lepold) اولی مردم ات کہ آئی ء وتی کتاب (1949) A Sand County Alamance آدم
دوستی (بشر مرکزیت) بدل ء زمینی مردم گری ء گالبند دیم ء آؤر تگ۔ زمینی مردم گری، ابرم ء نجوان گوش ایت ء
گیابان ء پھر بزرگ ء سر ء زور دنت۔^(۱۶)

من ء انسان ء زوراکی ء سر ء مبارک ء اے شعریات کیت:

پہ من ہرچی چو بوج ء

چونر پیل ء متاں من

ہو اے نرپیل انسان انت کہ ابرم ءمان نیاربت۔ بیدے وت ءاے دگہ سھداراں بیدے بوچے ءدگہ
ہچے سرپندنہ بیت۔ چاگرد ءسل کنگ (آلودگی) ءسره مبارک ءدستونک ءدگہ شنیرے کہ چاگردی نگد ءد ءایشی ء
ہم زندیں سرھال ءنگپ گونگ بیت:

آدمی ذات ءہمے رنگ ءاے دنیا سل کنگ

من ہزار رند ءبہ پلکاراں تراباورنہ بیت

چاگردی نگد ءچندیں دگہ گالبند ہم ہست انت کہ ہمیشانی پزور ءشاعری ءفشن دونیں تھراں چارگ ء

چکاسگ بیت۔ چریشاں یکے ابرم درشانی Nature Writing انت ءدومی ندارگ درشانی یا نویسی Land
Scape Writing، سیسی گیابان درشانی (wilderness writing) انت چارمی ساربانی شعر ء
لبزانک (pastoralism) انت۔

نوں اے گپ دیما کیت کہ بید ءکازی ءزاناں چاگردی نگد ءرنگ ءدروشم اے دگہ شاعرانی گور ء
نیست۔؟ اسل ءبلوچ جنگل ءندوک انت، نوں لڈاتنگ ءشھر ءاتنگ۔ شھر ءہم آئی ءپہ وت جنگلے جوڑ کرتگ۔
بلوچیں شاعر کسے بہ بیت درائینانی گور ءجنگل ءابرم جو انیں رنگے ءگندگ بیت۔ من آسانی سر ءدگہ رندے چیزے
نہبشنگ کنناں۔ نوں ایوک اسحاق خاموش ءامیر دوست ءشعرے ءمسال ءدیاں کہ چنچو ایکو کرتی سسزم ءگوں
نزیک انت۔ بلکیں امیر دوست ءاے شعر:

اے ہما جاہ انت اد ءہو شام ءبانزل تچک انتنت

نوں و نکشیں ہلکے رستگ دیم ءدریا تگ اتنگ

اے شعر چاگردی نگد ءگھگیری دروشم انت کہ جنگلاں ہلاسل کنگ ءآسانی جاگہ ءنوکیں لوگ ءجاگہ
بندگ، ابرم ءرادر پہ در کنگ، چاگردی نگد ءگھگیری بنکپاں چہ یکے۔ انچو اسحاق خاموش ءاے شعر انت کہ آبرم ء
نہبگ ءروگ لوہیت:

شھر ءجنگل نوں نہ انت زند ءہساب ءمرچاں

لڈاتیں مردم ء، ءلوگ تیاب ءبرتیں

نوں جیرہ ایش انت کہ دستونک ءتہ ءابرم چو چھر ءشین، چیدگ ءرنگ ءدیم ءکیت، تچک ءابرم ءبیان نہ

انت۔ مبارک ءشاعری ءتہ ءگیابان درشانی (Wilderness) بیت کہ ہندی لبزانک (Literature of

(place) یا ساربان درشان (Pastoralism) وتی چنگیں رنگ ء بیان بیت۔ بلکین مبارک ابرم ء کدرت ء سائنسی یا دگہ زانت ء حساب ء زانگ ء نہ انت بلکین وتی گندگ ء دیدانک ء گپ ء کنت۔ چونکہ آئی ء چیز نزیک ء دیستگ انت ہے نزیکی ء نیون انت کہ آئی ء گور ء ہندی لہزانک ء دروشم ء گند راجی جوزہ ء درشانی بیت ء دیم ء کیت۔

کہن ء کمبانی آپ مئے آپ ء زم زم انت
چو بہشت ء انت مئے چرا گجاہ ء ملگزار
زرچو آدینک ء درپش دنت روچ ء دیگر ء
گوات منی ڈیھ ء باڑئی بگانی ملار

اشی ء چاگردی نگد ء تہ ء ہندی زند زانتی (Bioregionalism) ہم گوشت۔ براں میاں استمانی ء بدل ء ہندی زند زانتی ء دروشم گندگ بہ بیت۔ یا آئی ء اے شعر ہم ہندی لہزانک ء ہماروشم انت، واہگی رنگ ہم گندگ بیت۔

مرا تاں پہ تیاب ء ارضیں ریکاں
من گر باناں وتن مات ء
ڈل ء ڈوکاں بہ پلگاراں
چگردی کنٹگاں گوں دیدگاں داراں
مبارک ء شاعری ء تہ ء چاگردی نگد ء ہے چندیں گالبند کہ من گوشت انت، دراہ گندگ بنت۔
کوچگانی، جنگلانی، درچک ء دارانی گم انت
ہر بلوچ زہگ ء وتی ڈن ء ڈگارانہ گم انت
مارا قاضی سر ڈگار ء کلیں موسم دوست بنت
ساہگ ء ساچان ء گم، تہد ء لوارانی گم انت

مبارک ء گور ء چاگردی نگد ء دگہ تگڑا میں بنگے چاگردی بنہشتی وانشت انت کہ Eco Centric Studies گوٹنگ بیت۔ اے ہما جاگہ انت کہ شاعر ء پہ وتی ملک ء زمین، ابرم ء گوں یک دوستی یے بیت۔ اے دوستی ء نیون دری مردمانی زوراکی ء ابرم ء راو لگوج کنگ ء پہ دیم ء کیت۔ اشی ء چاگردی گھگیری (ماحولیاتی مزاحمت) ہم گوٹنگ بیت:

جی منی باگانی بالو بڑگیں

ریزاتگ نازا کیں پلانی گمء

گیر کاریت کرومگاں گیر تگیں

و شہواں ہجگیں گلابانی زریت

چاگردی گھگیری ء بندریں نیون ہم ہمیش انت کہ بیدءوت ء انسان دگہ کس ء مانیاریت۔ چاگردی
گھگیری آدم دوستی وت متی ء بگیر انت، ء ابرم ء گوں آئی ء سگتی ء ہمرائی انت۔ اے ردء شرتیں لپہ مبارک ء
"اشترے پریات کنت" ء دروشم ء گندگ ء کیت کہ میث ء گوسپند وتی زبان ء زوراکئی ء درشانی ء کنت۔ اے یک
حدے ء ناں بلیں سرجم ء سھدارانی ہک ء آزاتی ء لچھے گوٹگ بیت:

اے منصف ایں پروردگار!

اے مہربان!

اے ہدا!

من ہتک ء ہیراناں کہ باریں چے بلناں

کہ ہھے ڈتی سپاھی نوں منی شوہاز ء لوگ ء میتگ انت

برزء آزمان ء ترپنت جنگی گراب

گلزمین ء ٹینک ء ٹوپ

اے ہدا!

یک ء دو جست ء من ء موکل بدے

من کجام کیچپ ء سلاہ بندیں سپاہیک ہیل داتگ انت

من کجام بازار ء بس بن داتگ انت

من کجام جر نیل ء گس ء بجے جنگ

اے ہدا!

مئے کارچی انت وتی واھند ء امر ء بندگی

آکہ ہرچی ہکم دنت

ماہنامہ پیماہ کنیں

مبارک ءہمے لپے ءوانگ ءگول جناورانی زبان ء اختر الایمان ء دراجیں لچھے ء یک بھرے یات کیت۔ بلکیں

گولک گپ ء انت:

ہے کہاں وہ چارہ ساز زندگی؟

مجھ کو مل جائے کہیں، پوچھوں گا کیوں

کس کے بل پر کارخانوں میں ہے دھوم

کیا مر اور میرے ہم جنسوں کا خون

تیرے پرزوں میں نہیں، پھر بھی ہمیں

ایک مٹھی گھاس دینا بھی ہے کفر

ہم زمیں کی روح لا کر دیں تجھے

اور تو بدلے میں دے اسکے ہمیں

زلتیں جتنی بھی تجھ سے بن پڑیں

"بلے مبارک ء لپے ء گوسپند گول انسان ء دوستی ء چیدگے کہ اینچو مردم کہ سنگ بوتگ انت، اپوک

ندارگ ء بیان نہ انت بلکیں جناورانی سماء جیرگ، Animism ء ہم منوگر انت۔

چاگردی نگد ء رد ء چاگردی گھگیری ء رنگ مبارک ء گور ء باز انت:

یک اجب موسے انگل منی شھر ء

پنڈمر ان انت چہ لوار ء

ہتمیں گوارگ ء پل

منی رود یننگیں چیک چو مناویر ان انت

زاپران گولنگ ء زرد انت کمپان ء شریش

سزیں بیدام چو

شیدائیں دل ء کیرنگ

جنگ کہ بیت ٹوپ ء بمب کپنت، ابرم ء گول اے رنگ ء زوراکی بہ بیت مرگ کہ لڈ انت در چک ہم

زندگ نہ بنت، پرچا کہ ابرم ء ہر چیز گوں دومی ء بڑا انگ ء زندگ انت:

ناں سہب ء نمب ء گوں شاتلے

ناں بلبلے کیت۔ سیکھاں

نہ جنگلانی چری چری یے

نہ سیوانی شپہرگے

نہ کاموانی رے گوزیت

نہ گاریں کونجانی ٹولی یے

ملور ملور انت چش ء کز

ابیتک ابیتک دریگ ء در

اجب نمیں گیریں جاوے

زہر وار انت دل ء جگر

آفرگ بالی کجاشت انت

اے دراہ انسان ء زور کی انت کہ شاعر ابرم ء تو اے بیت ء آیانی گلہ ء زاریاں چو درشان کنت:

ہر چیز گلگد ارانت چہ من

کو ہسار بنت یا کھچر ء ڈن

میدان بہ بنت یادشت ء دمن

گل زید ء ندرگ دلرنج انت

گل سنگ ء سرندہ دلنگ انت

دلکران انت من ء چہ مور ء مدگ

ہمے رنگ ء گیابان درشانی (Wilderness Writing) ء ہم شعر گوں آئی ء ہست۔ اے درشانی ء

تہ ء نوکیں کار جاھی چاگرد ء شہری زند ء بدل ء بے آبادیں دمگانی تب سازی کنگ بیت۔ جنگل ء گیابان ء بازار شت

دیگ بیت۔ مہارک ء گور ء شہری زند ء نہ منگ ء آئی ء رہندانی دوست نہ دارگ آئی ء لچہ "سلاہ" ء تہ ء گندگ بیت:

منی تخی سلاہ چہ پیم بیت

تو شہرے ٹیٹلیں جنک
من کو ہسارے شوانگاں
منی ہیالے بنزہ چراگ رو شاہ بنت
منی تھاریاں شپے ہزار
ماہکان ترپیت
بلکیں "جنگل چنچو زیبا انت" "تہہ جنگل دوستی اے رنگ انت:
سنگ انت، ریک انت، دریا انت
جنگل چنچو زیبا انت
بالوبال انت ہر نیم
کاہ کڈبانی دیم
سہب شکو سنگ بیگہ انت
جنگل چنچو زیبا انت

اے جنگل ہما درشانی انت کہ اشے سپک (دست نہ جنگلیں یا ننگار نہ سنگلیں) گوئیگ بیت کہ دیگاوتی
اسلیں دروشم ہست شنگ نہ بیگ۔ مبارک ہ دستونکانی تہ چوشیں شعر دست کپیت کہ آیکبرے پدے جنگل ہ نیم
ہ جنزگ لوٹیت بلے اودے جنگل یک چہرے دروشم ہ سہرا بیت:

ترانگانی تاک ہ پنہاں درد پلان زیاد کنت
دل چہ شہرے دور لوٹیت جنگل آباد کنت

ادالے گپ سرکش ایت کہ ساربابانی ہ شوانگی سوت Pastoralism جی یے ہ مبارک ہ گورے اشے درشانی ہ رنگ
چون انت۔ اے زاناں لبز انکی تھرے؟ ایٹی پسو ایش انت کہ اناں اے تھرے دروشم نہ انت۔ یک لبز انکی درشانی
یے کہ درشانی ہ تہ ہ ڈیھ (Idyll) ہندی لبز انک (Literature of place) زمینداری ہ دھکانی
(Georgic) ہ درائیں رنگ ہوار بنت۔^(۱۸)

ٹیری گفرڈ ہوتی کتاب pastoral ہ تہ ہ ساربابانی درشان ہ سے رنگ ہ زات نبشنگ انت۔ یکے ہما درشانی
انت کہ شہری زندمان ہ شہری چاگرد ہ گبیرے نوبیگ بیت۔ بلکیں شہرے پڑورے درچکے ہ سرے کہ لچھے نوبیگ بوتگ آئی ہ

ہم سار بانی شیر گوشتگ بیت۔ پرچاکہ اے درچک ہم شہری زندہ ڈالچار کنگ ء ابرم ء نیمگ ء روگ ء درشانی انت۔
دومی کوچگی زندہ پدرا انتھاں چہ شہری زندہ ء جوانتر گوشتگ ء آیانی ساڑا کنگ۔ سیمی شپانگی زندہ بد ء ہراب گوشتگ ء
بگیری درشان pastoralism انت۔^(۱۹)

بلوچی ء کوهنیں شاعری ء گیدی لبز انک ء چندیں تھرائی تہ اے رنگ ء دروشم جوانی ء گندگ بیت:
بچیک ماں بگ ء کار ء انت
کار ء دزنے ماں گلگان انت
گلگان ء ردیں برواناں
پادے ماں ہرن لب ء انت
دستے گوں شت ء بازی انت
ماشاناں کش ایت سبزیناں
پر ماشاں کھیر لبیناں
ماکاں کرپد انک دانیناں
کرپاساں فقیر پوٹیناں

(فقیر شاد، درج، ۱۶۳)

یا ایسی ء سیل کن ات:
لڈو بانک ء لڈو بیا
لڈان ء برو کھڈان ء
کھڈان ء بھارے رستگ
میش ء مادگاں گل زرتگ

(درج، ۸۰)

مبارک ء گور ء کمیں باز اے سار بانی رنگ چو گندگ بیت:
کہن ء کمبانی آپ مئے آپ ء زم زم انت
چو بھشت ء انت مئے چرا گچاہ ء ملگزار

زرجو آدینک ء درپش دنت روج ء دیگر ء
گوات منی ڈیھ ء باڈی بھنگانی ملار

تھر ء وشبوعے ایبریں باگ ء پلانی وتی
یک وتی زیبائیں رنگے درچک ء دارانی تہ ء

چون زیبانت شتنگیں آزمان
لڑتے مان گیابان ء شپاں

"اے زند چنچو زندگ انت" اے لپے ابرم ء ساڑا ء ہمرائی ء سار بانی درشان ء ہما دروشم انت کہ انسان ء ایوکی ء مانا
کنت:

چراگ ء بالواں بچار
کپوت ء شانٹلاں بچار
تلار ء سنگراں بچار
بگند زید ء کھچراں
بہ چش پتر ونک ء کونراں
بگند کور ء شھجواں
بچار کھن ء کوھدراں
بہ مار کوش ء ناگلاں

مبارک ء گور ء چاگردی نگد ء رد ء ابرم ء بازیں دروشانی درشانی آئی ء تر ء گرد ء نیون انت۔ آئی ء سھدار
دارگ ء آیانی ہیالداری کنگ، ہمے رنگ ء دریا بیت کہ کور ء شھجو، دراہ آئی ء دیم ء دیشنگیں دیدانک ء موسم انت۔ باز
بر ء گوست ء رتنگیں بیانیہ بنت، برے انسان ء زورائی ء ناروائی ء کتہ بنت۔ برے زمین ء روگ ء تہ مانگ ء گم ء دروشم ء
شعر ء لپے بنت۔ بلوچی آزمانک ء تہ ء ہم چاگردی نگد ء دروشم ہست۔ آوت دگہ سرگالے بیت۔ اگاں موہ رسست
بلوچی لبزانک ء بازیں تھر ء دروشم ء سر ء نمیشنگ کناں۔

سرشون

1- محمد اشرف، ڈاکٹر فرزانہ کوکب، Eco Criticism in Pakistan،

(Research Analysis)

journal Languages, Culture and civilization، ۲۰۲۱، ۲۲۰، تا ۲۰۲۱، ۲۲۰

2- قاسم یقوب، تنقیدی سیاق اور نئے سوال، کتابی دنیا لاہور، ۲۰۲۲، ۲۲۰، ۲۲۰

3- نوشین فخر، ماحولیاتی تنقید، اردو ادب، مضامین / مقالات / کتب، بنیاد، تا کتبند ۱۳، ۲۰۲۲-۲۲۵

4- ڈاکٹر اورنگ زیب نیازی، اردو ادب: ماحولیاتی تناظر، سنگ میل لاہور ۲۰۲۲، ۵

5- اورنگ زیب نیازی، تفہیم، جموں کشمیر جولائی ۲۰۲۱، ۷۳

6- اورنگ زیب نیازی، اردو ادب: ماحولیاتی تناظر سنگ میل لاہور ۲۰۲۲، ۱۰

7- ناصر عباس نیر، ماحولیاتی تنقید، انتظار حسین کے افسانوں کے تناظر میں، تحقیق نامہ، تا کتبند ۲۱، جولائی تا دسمبر

۱۶، ۲۰۱۷

8- ہمیش تا کدیم ۱۷

9- اورنگ زیب نیازی، بنیاد، ۱۹، ۲۰۱۹

10- ہمیش، ۱۹

11- ہمیش، ۱۹

12- اورنگ زیب، تفہیم، ۷۴

13- اورنگ زیب، بنیاد، ۱۵

14- ہمیش ۱۵

15- احمد سہیل، ماحولیاتی ادبی تنقید کا نظریہ، فیس بک

16- ہمیش

17- اورنگ زیب نیازی، اردو ادب: ماحولیاتی تناظر، ۲۰۲۲،

18- ہمیش ۱۱۴

19- ہمیش 144